

Place-making van ongedocumenteerde migranten in Italië

CASUS Joris Schapendonk & Kolar Aparna

Ongedocumenteerde migranten worden vaak voorgesteld als onwelkome gasten voor wie geen plaats is in het sociaaleconomische leven van de stad. Op basis van etnografisch onderzoek onder Afrikaanse migranten in Italiaanse steden weerspreken wij deze 'out-of-place' gedachte door expliciet aandacht te hebben voor 'place-making' van migranten in het stedelijk weefsel.

In mei dit jaar heeft het protest van ongedocumenteerde migranten en asielzoekers met betrekking tot hun uitzichtloze situatie in Europa een nieuwe dimensie gekregen. Vanuit verschillende uithoeken van de Europese Unie lopen migranten en hun sympathisanten mee met een protestmars naar Brussel en Straatsburg. Met deze 'caravane des sans papiers' verandert het migrantenprotest van een nationale aangelegenheid in een grensoverschrijdende, Europese en transnationale actie. Net als in de Verenigde Staten, waar elk jaar 'dagen zonder migranten' worden georganiseerd, is de centrale en assertieve boodschap van deze migranten: we verstoppen ons niet langer, wij zijn hier. In andere woorden, de ongedocumenteerde migrant verandert van een onzichtbaar figuur zonder identiteit in een actieve en zichtbare 'agent' strijdend voor een betere positie in de samenleving (zie ook Swerts in AGORA 2014-3 (Re)Actie).

Deze dagen van collectieve stemverheffing lijken echter uitzonderlijke momenten te zijn in het leven van ongedocumenteerde migranten in Europese steden. Het is daarom van belang om ook aandacht te hebben voor de 'agency' van ongedocumenteerde migranten buiten deze protestgelegenheden om. Hoe gaan ongedocumenteerde migranten om met zichtbaarheid/onzichtbaarheid in het dagelijkse leven? Welke tactieken hanteren zij om een plaats te vergaren in het stedelijk weefsel?

Gelukzoekers?

Ongedocumenteerde migratie vanuit Afrika naar Europa wordt doorgaans gelijkgesteld aan de zogenoemde bootmigranten die in fragiele boten

aanspoelen op een van de Zuid-Europese eilanden. De humanitaire kosten van deze vorm van menselijke verplaatsing is enorm aangezien de afgelopen twintig jaar minstens 17.000 migranten gestorven zijn aan de grenzen van Europa. De harde grenspolitiek van de EU wordt door vele kritische geografen als hoofdverantwoordelijke aangewezen.

De hoeveelheid bootmigranten die levend Europa bereiken varieert jaarlijks sterk per regio. Zo kwamen de meeste Afrikaanse bootmigranten in 2006 binnen via de Canarische Eilanden. De jaren daarna werden de wegen via Turkije naar Griekenland en via Libië naar Italië belangrijke migratieroutes. Op het moment van schrijven lijkt juist een oude route weer in trek: de 'overland route' naar Ceuta of Melilla (zie ook AGORA 2012-4 'Borderscapes'). Volgens de Europese grensbewaker FRONTEX zijn tussen 2009 en 2012 ongeveer 95.000 migranten vanuit Noord-Afrika naar Malta en Italië overgestoken, met een duidelijke piek tijdens de Arabische Lente in 2011 (65.000 aangekomen migranten, veelal afkomstig uit Noord-Afrika).

'We verstoppen ons niet langer, wij zijn hier'

Hoewel dergelijke aantallen op lokaal schaalniveau vele uitdagingen met zich meebrengen, dienen de aantallen bootmigranten in perspectief te worden gezien. Ten eerste vallen de aantallen reuze mee wanneer ze in een nationaal of Europees kader worden geplaatst. Hoewel er veel media-aandacht naar uit gaat, is de bootmigratie over de Middellandse Zee (inclusief de routes Marokko-Spanje en Turkije-Griekenland) slechts 2% van de totale immigratie naar de EU. Wat betreft Afrikanen in Italië geldt ook dat de meerderheid via legale wegen is binnengekomen.

Ten tweede is de samenstelling zeer heterogeen. De grootste groepen migranten komen uit hedendaagse conflictgebieden (Syrië), de zogenoemde failed states (Somalië) of dictatoriale staten (Eritrea).



Abdoula's plaats in Rome. Foto: Joris Schapendonk

Asielaanvragen lijken in deze context gerechtvaardigd. Daarnaast zijn er nog groepen van voornamelijk jonge mannen uit Noord- en West-Afrika die als informele arbeiders aan de slag gaan in de Europese service- of tuinbouwsector. Ook voor deze groep migranten geldt dat politieke instabiliteit in het thuisland bijdraagt aan de motivatie om te migreren. Het beeld van de bootmigrant als 'gelukzoeker' is daarbij simplistisch. Of toch niet, want wat is er mis met het op zoek gaan naar geluk? Zijn we in dat opzicht niet allemaal 'op weg' en 'op zoek'?

Migrantenplaatsen

Wanneer een migrant na een lange tocht over land en over zee op Lampedusa belandt, verblijft hij daar enkele dagen of soms weken en maanden in het ontvangstkamp. In de lentemaanden – het seizoen dat de Middellandse Zee rustig en goed bevaarbaar is – raken deze opvangfaciliteiten overvol en komen migranten in een mensonterende omgeving terecht. Gedurende ons onderzoek gaven enkele respondenten aan dat ze tijdens hun verblijf in het kamp in de openlucht moesten slapen door een tekort aan bedden.

Na deze gedwongen plaatsing wordt de migrant overgebracht naar het Italiaanse vaste land of Sicilië en daar wordt de asielprocedure een vervolg gegeven. De autoriteiten voeren daarbij een actief spreidingsbeleid. Een groep die op eenzelfde boot is binnengekomen wordt verspreid over verschillende steden in het land. In deze steden

belanden de migranten gedurende de eerste maanden in een open, maar vrijheidsbeperkend, opvangcentrum. Met tijdelijke asioldocumenten of met een uitzettingsbevel op zak, gaat de migrant vanaf dan geleidelijk op zoek naar een 'eigen plaats'.

Wat is er mis met het op zoek gaan naar geluk?

Theoretisch gezien bestaat er een verschuiving met betrekking tot het denken over de positie van ongedocumenteerde migranten in het stedelijk weefsel. Waar vanuit het structuralistische gedachtegoed traditioneel veel aandacht is voor de 'out-of-place' positie van migranten vanwege het niet toekennen van burgerschapsrechten – wordt tegenwoordig (met Henri Lefebvre als belangrijke inspiratiebron) de nadruk gelegd op burgerschap als een 'performatieve act'. In andere woorden, het recht tot de stad wordt niet alleen bepaald door legale status, maar ook door alledaagse participatie in de ruimte. 'Place-making' betekent dus meer dan alleen present zijn in de ruimte – het is een politieke claim op het recht om ergens te zijn. Dat een dergelijke claim zowel in een plaatsgebonden als mobiele vorm tot uiting kan komen blijkt uit de volgende twee voorbeelden.

Place-making van een straatverkoper

Niet ver van de grootste station van de stad – Roma Termini – stalt Abdoula (niet zijn echte naam) secuur een tiental handtassen uit zodat de voorbijganger zijn producten goed kan zien. Abdoula komt uit Dakar, de hoofdstad van Senegal, en is in 2006 aangekomen in Italië. Niet met 'zo'n boot', dat vindt hij maar levensgevaarlijk, maar met het vliegtuig en een toeristenvisum dat drie maanden geldig is. Sinds zijn visum acht jaar geleden verliep, leeft hij als een 'sans-papiers' in de Italiaanse hoofdstad. Elke dag komt hij met de bus uit een van de buitenwijken van de stad naar deze specifieke plek in het centrum om geld te verdienen met zijn handel. Een groot deel van het geld dat hij verdient, stuurt hij maandelijks naar zijn vrouw en twee kinderen in Senegal. Elke dag zit Abdoula naast dezelfde parkeerautomaat, in dezelfde straat en komt hij dezelfde mensen tegen. In wezen is zijn handeltje niet veel anders dan een winkelier met zijn handel. Ook Abdoula is vindbaar voor zijn klanten, ook Abdoula hanteert vrij strikte openings- (rond half tien in de ochtend) en sluitingstijden (rond negen uur in de avond). Een deel van zijn succes is gebaseerd op zijn zichtbaarheid en plaatsgebondenheid. Zo komt op een woensdagochtend een 'vaste klant', een Filipijnse vrouw, twee tassen kopen. Abdoula zet de prijs op 30 euro per stuk want de hengels zijn stevig en de kwaliteit is niet van de echte merken te onderscheiden. Hij legt me later uit dat hij bij onbekende klanten met een hogere prijs begint. Na het gebruikelijke afdingen verkoopt hij de twee tassen voor 50 euro. Echter, het geld wordt niet overhandigd, zoals Abdoula uitlegt: 'Ik heb gezegd dat ze later mag betalen. Ze komt zaterdag met het geld. Ze zit in dezelfde situatie als wij, ze heeft geen papieren, geen baan, dus ik neem het haar niet kwalijk.' Vertrouwen blijkt een groot goed in dit informele circuit.

Als Abdoula zichtbaar en vindbaar is voor zijn klanten, dan zou hij toch ook zichtbaar moeten zijn voor de autoriteiten die straathandel in de Romeinse straten binnen de perken proberen te houden? Abdoula gaat dan ook zeer strategisch met zijn on/zichtbaarheid om. De plaats die hij heeft uitgekozen is niet zomaar een plaats. De auto's staan zo dicht op elkaar geparkeerd dat hij vanaf de doorgaande weg niet te zien is. Daarom, zo legt Abdoula uit, zal hij ook altijd zittend zijn werk doen totdat een klant daadwerkelijk interesse heeft om een tas te kopen. Zo vermindert hij de kans dat hij zichtbaar is voor agenten in een surveillerende politieauto. Ook heeft hij bewust gekozen om op de helft van de doorgaande stoep te zitten. Zo kan hij zowel links als rechts lopende agenten aan zien komen. Althans, als deze niet in burger zijn. Want Abdoula wordt geregeld gesnapt door agenten in burger die dan zijn verkoopwaar innemen of hem meenemen naar het politiebureau. Zo hebben de autoriteiten ook hun eigen on/zichtbaarheidsstrategieën. De specifieke positionering van Abdoula is niet de enige manier waarmee hij zijn on/zichtbaarheid navigeert. Even belangrijk is het sociale weefsel dat hij om zich heen heeft opgebouwd. Zo zit zijn Senegalese vriend 100 meter verderop en waarschuwen ze elkaar voor mogelijke controles. Daarnaast heeft hij een goede band opgebouwd met het personeel van nabijgelegen restaurants en maakt hij gebruik van de sanitaire voorzieningen van de restaurants en de Wifi-verbindingen. Dit laatste is erg handig omdat hij zo gratis toegang heeft tot televisieprogramma's en nieuwsitems uit zijn thuisland. De plaats waar hij zich begeeft krijgt daardoor een transnationaal karakter. Ten slotte is hij erg close met de



Het navigeren van de stad. Foto: Joris Schapendonk

man uit Bangladesh die op een steenworpafstand een formele verkoopplaats heeft waar hij tijdschriften, snacks en drinken verkoopt. Hij, maar ook Italiaanse mannen in pak die Abdoula elke ochtend vriendelijk begroeten, houdt een oogje in het zeil als Abdoula gaat buurten bij zijn Senegalese vriend of als hij naar het toilet moet. In dat geval zie je op de plaats wel de tassen op de stoep liggen, maar geen verkoper in de buurt.

Door deze combinatie van 'plaatsfactoren' en sociaal kapitaal manifesteert Abdoula zich op deze specifieke plek in Rome. Zo creëert hij elke dag een zichtbare plaats voor diegene door wie hij gezien wil worden, maar blijft hij grotendeels onzichtbaar voor diegene waarmee hij contact het liefst wilt vermijden. Abdoula heeft hier wel jarenlang tijd voor nodig gehad. De vraag rijst: Hoe gaan pas aangekomen migranten om met hun on/zichtbaarheid? Hoe navigeren zij de stad?

Navigeren van de stad

Via zijn broer in Nederland zijn we in contact gekomen met Yayha, een 27-jarige jongen uit Gambia. Zonder zijn broer van te voren in te lichten, neemt Yayha eind 2013 de 'desert road' en ondergaat een barre en lange tocht door Senegal, Mali, Niger en Libië. Met een boot bereikt hij uiteindelijk Lampedusa. Hij verblijft een paar dagen in het opvangcentrum op het eiland en wordt daarna samen met twee Gambiaanse vrienden overgebracht naar Napoli, via Rome. Zes maanden later wordt hij naar een kleine Italiaanse stad L. gestuurd dat meer dan 600 km noordelijker ligt. In deze stad ontmoeten we Yahya en zijn twee vrienden en hij nodigt



ons uit naar zijn huis (lees: opvangcentrum). Onderweg vertelt Yahya dat alles nieuw voor hem is in deze stad. Hij en zijn vrienden hebben echter een duidelijke strategie ontwikkeld om te wennen aan deze nieuwe omgeving. Elke keer als zij van hun opvangcentrum naar de stad lopen – een wandeltocht van meer dan een uur; openbaar vervoer is te duur omdat ze maar 60 euro in de maand aan levensonderhoud te besteden hebben – kiezen zij een andere route. Dat is ook de reden waarom de Gambiaanse jongens veel later op onze afspraak verschenen dan afgesproken. Ze waren gewoonweg verdwaald. Een ruimtelijke desorientatie is voor hun geen nutteloos tijdverdrijf, het is dé manier om de stad beter te leren kennen. Als je steeds dezelfde, bekende, route neemt zullen altijd bepaalde plaatsen in een stad onbekend blijven. Zij kiezen bewust voor wat we de tactiek van ruimtelijke aftasting kunnen noemen – met positieve en soms negatieve gevolgen. Dit wordt eens te meer duidelijk als we aan het eind van onze route (met weer een aantal dwaalmomenten) koffie gaan drinken in een café. Ik stel voor om het café te kiezen wat het meest dichtbij hun woonplek is. Dit is echter absoluut geen optie voor de Gambiaanse jongens – een van hen was ooit binnen geweest en alles behalve hartelijk ontvangen. Deze ruimtelijke aftasting zorgt ervoor dat we onze wandeltocht vervolgen naar een plaats waar ze wel welkom zijn

Waar de Senegalese man een vaste plaats in het stedelijk weefsel van Roma heeft verworven, zijn de drie Gambiaanse jongens nog duidelijk in een explorerende fase. We zien dan ook twee verschillende vormen van 'place-making'. De Senegalees neemt op een relatief sedentaire wijze

deel aan de stadseconomie, hij is zichtbaar voor velen, maar probeert tegelijkertijd verborgen te blijven voor anderen. De Gambiaanse jongens nemen deel aan de stad op een mobiele wijze. In dit kader is de parallel met de 'caravane des sans papiers' interessant. Al rondreizende wordt er aandacht gevraagd voor de rechten van migranten. De Gambiaanse jongens navigeren steeds een andere route in de stad en zo leren zij waar ze wel en niet welkom zijn, waar ze zich wel en niet kunnen vertonen. Tegelijkertijd worden zij, als ongedocumenteerde migranten, zichtbaar voor telkens een nieuwe groep stedelingen. Sommigen verwelkomen de nieuwkomers, anderen zullen ze met achterdocht aankijken. De stad kent wat dat betreft vele gezichten.

Sommigen verwelkomen de nieuwkomers, anderen zullen ze met achterdocht aankijken

Open de ogen

Hoewel de collectieve protestacties van migranten om gehoord en gezien te worden door de maatschappij een vergaandere politieke lading hebben, zijn de twee cases wel degelijk voorbeelden van assertieve ruimtelijke claims. Door de stad eigen te maken en te participeren in het stedelijk weefsel, op sedentaire of mobiele wijze, vergaren zij een plaats in de stad. Om die reden moeten we terughoudend zijn om de ongedocumenteerde migrant te bestempelen als zijnde louter een slachtofferfiguur weggedrukt in de schaduwruimtes van Europa. Dit is natuurlijk geen ontkrachting van de mensenrechtenschendingen en ernstige geweldsdelicten waar migranten vrijwel overal in Europa het doelwit van zijn. Het is eerder een hoopvol uitgangspunt dat zelfs mensen die structureel uitgesloten worden van basisrechten, een weg weten te vinden in het stedelijk weefsel. De sans-papiers zijn op hun beurt dus vindingrijke en krachtige agents die onderdeel zijn van de dagelijkse stad. Om dit te erkennen, moeten we eerst onze ogen openen.

Joris Schapendonk (j.schapendonk@fm.ru.nl) is universitair docent bij de sectie Geografie, Planografie en Milieu van de Radboud Universiteit Nijmegen. Kolar Aparna (k.kolaraparna@fm.ru.nl) is bij dezelfde sectie werkzaam als junior onderzoeker.

Literatuurselectie

Lefebvre, H. (1991) *The Production of Space*. Malden, MA:

Blackwell Publishers.

Purcell, M. (2002) *Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant*. *GeoJournal* nr. 58, pp 99-108.

Swerts, T. (2014) *Ruimte voor de strijd om burgerschap*, AGORA 2014-3 (Re)Actie, pp. 20-23.

Schapendonk, J. (2011) *Turbulent Trajectories*. *Sub-Saharan African Migrants Heading North*, PhD Thesis, Radboud University Nijmegen.

Wij zijn hier (2014) <http://wijzijnhier.org>.